Жергілікті қоғамдастықтың мәселелерін шешу бойынша қоғамдық қатысудың механизмдері

«Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуға бағытталған іс-шаралар кешенін ұйымдастыру»
әлеуметтік жобасы

«Азаматтық бастамаларды қолдау орталығы»
коммерциалық акционерлік қоғамы
мемлекеттік гранты аясында

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің қолдауымен
2022 г

Мазмұны

№	Атауы	беті
1	Жергілікті өзін-өзі басқару, азаматтардың шешім қабылдау процессіне қатысу, бюджет ашықтығын қамтамасыз ету бағындағы ҚР саясаты	2
1.1	ҚР Конституциялық реформасы	3
1.2	ҚР Президенті Қ.Ж. Тоқаевтың жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту және билікпен диалог құру бағытында «Жаңа Қазақстан: жаңару мен жаңғыру жолы» жолдауы аясында тезистері	3
1.3	«Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2021-2025 жылдарға дейінгі тұжырымдамасының» негізгі ережелері	5
	• Жергілікті мемлекеттік басқару мен жергілікті өзін-өзі басқарудың өкілеттіктері мен жауапкершілік салаларының аражігін ажырату	6
	• Азаматтарды жергілікті өзін-өзі басқаруға тарту	6
	• Ауылдық округтердегі жергілікті өзін-өзі басқару органдарын жетілдіру	7
	• Ауылдың округтік әкімі	7
	• Атқарушы органның жаңа құрылымы — жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігі	8
	• Аудан әкімімен өзара іс-қимыл	9
	• Фискалдық орталықсыздандыру	9
	• Қалаларда жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту	10
	• Барлық деңгейдегі мәслихаттар жұмысының тиімділігін арттыру	10
	• Тексеру комиссияларының қызметін күшейту	10
	• Әкімшілік-аумақтық құрылысты жетілдіру	10
2	Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудағы кедергілер	11
3	Жергілікті қоғамдастықтың бөлек жиындарын өткізудің схемасы	12
4	Жергілікті қоғамдастықтың ЖИЫНЫН өткізудің схемасы	13
5	Жергілікті қоғамдастықтың ЖИНАЛЫСЫН өткізудің схемасы	15
6	Ауылдық округ бюджетін қалыптастырудың негізгі кезеңдері	16
7	Бюджет процессіне қоғамдық қатысудың мәселелері	17
8	Шешім қабылдауға азаматтық қоғам өкілдерін қатыстыру механизмдері	17
9	Қоғамдық қатысудың негізгі формалары	17
10	Бюджет процесіне қоғамдық қатысудың схемасы	19
11	Азаматтық бюджет	20
12	Шағын азаматтық бюджетті жасақтаудың мысалы	20
13	Жергілікті бюджеттің шығындарына мониторинг жүргізуге қатысу	21
14	Жергілікті бюджет шығынына МОНИТОРИНГ жүргізу тәртібі	22
15	Аумақтық кеңестер арқылы жергілікті өзін-өз басқаруға қатысу	23
16	Ауылдық даму жоспарын жасауға қатысу	24
17	Жергілікті өзін-өзі басқару процессіне азаматтарды қатыстыру бойынша ұсыныстар	24
18	2019-2021 жылдарға арналған Солтүстік Қазақстан облысы Қызылжар ауданының Бузгровский ауылдық округінің жергілікті қоғамдастығын дамыту бағдарламасы	25

1 Жергілікті өзін-өзі басқару, азаматтардың шешім қабылдау процессіне қатысу, бюджет ашықтығын қамтамасыз ету бағындағы Қазақстан Республикасының саясаты

Елдердің ауқымды сын-қатерлерді еңсеру барысында мемлекетке деген қогамның сенімі, оның өзгерістерге дайындыгы мәселесі ерекше маңызға ие болуда. Неғұрлым тиімді мемлекеттік басқаруға, азаматтардың басқарушылық шешімдер қабылдауға қатысуына деген сұраныс тұрақты түрде қалыптасуда.

Сонымен қатар, мемлекет пен халықтың өзара іс-қимылының әкімшілік- бақылау нысанына негізделген мемлекеттік басқарудың қолданыстағы моделі халықтың үмітіне толық жауап бермейді.

Соның нәтижесінде азаматтар мен олардың игілігі басты құндылық болып табылатын мемлекеттік басқарудың сервистік және "адамға бағдарланған" моделін қалыптастыру қажеттігі пісіп-жетілді.

Қазіргі таңда мемлекеттік басқару жүйесі реформасының кезекті бесінші кезеңінің уақыты келді, ол мынадай проблемалы аймақтарды:

- азаматтар мен мемлекет арасында тиісті өзара іс-қимылдың болмауын; стратегиялық жоспарлау мен реформаларды жүргізу тәсілдері тиімділігінің жеткіліксіз болуын;
- мемлекеттік аппараттың халық пен бизнестің қажеттіліктеріне бағдарланбаған функцияларын;
- мемлекеттік көрсетілетін қызметтердің әкімшілік сипатын;
- бәсекеге қабілетсіз мемлекеттік қызметті;
- тиімсіз квазимемлекеттік секторды;
- дамымаған жергілікті өзін-өзі басқаруды;
- бизнестің дамуына кедергі келтіретін шамадан тыс реттеуді;
- сот және құқық қорғау жүйелеріне азаматтардың сенім деңгейінің төмендігін

шешуге баса назар аудара отырып, неғұрлым терең өзгерістер кезеңі болуға тиіс.

1.1 ҚР Конституциялық реформа

«Шын мәнінде, бұл Қазақстанның билік институттарын қалыптастырудың және ықпалдастықтың, жаңа саяси мәдениетті енгізудің мүлде жаңа моделіне көшкенін білдіреді.

Нақты әрі толық түсінік болу үшін осы модель мен үдерісті Екінші республика ретінде белгіледім. Жаңа парадигмаға сәйкес Президенттің өкілеттігі қысқарады, Парламент пен мәслихаттардың рөлі айтарлықтай күшейеді. Азаматтардың қатысуы едәуір артып, құқық қорғау саласы жүйелі түрде нығаяды», - Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К.Тоқаев.

4. БАҒЫТ мемлекетті басқару ісіне халықты қатыстыру белсенділігін арттыру

- Жер және оның қойнауы, су, өсімдіктер және жануарлар әлемі, басқа да табиғи ресурстар халыққа тиесілі. Мемлекет халық атынан меншік иелігін жүргізуге құқылы. Жер, сондай-ақ заңда белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін.
- Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың және астананың әкімдерін қызметке тиісінше облыс аумағында орналасқан мәслихаттар депутаттарының немесе республикалық маңызы бар қалалар мен астана мәслихаттары депутаттарының келісімімен Республика Президенті тағайындайды. Республика Президенті дауыс беру өткізілетін кемінде екі кандидатура ұсынады. Дауыс беруге қатысқан мәслихаттар депутаттарының көп дауысын алған кандидат келісім алған болып есептеледі.
- Мәжіліс депутаттары аралас жүйе арқылы сайланатын болады: жалпыұлттық сайлау округі аумағы бойынша бара-бар өкілдік жүйесі арқылы және бірмандатты аумақтық сайлау округі бойынша.
- Маслихат Төрғасы лауазымы енгізіледі.
- Бірмандатты сайлау аумағы бойынша Мәжіліс және маслихат депутатының мандатын қайтарып алу мүмкіндігі пайда болады.

Аталған өзгерістер әкімдер мен маслихаттардың саяси және экономикалық тәуелсіздіктерін кеңейтуге, сондай-ақ орталық басқару органы мен Президенттің ықпалын азайтуға және жергілікті атқару органның құзырын кеңейтуге бағытталып отыр.

1.2 ҚР Президенті Қ.Ж. Тоқаевтың жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту және билікпен диалог құру бағытында «ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН: ЖАҢАРУ МЕН ЖАҢҒЫРУ ЖОЛЫ» жолдауы аясында тезистері

2022 жылғы 16 наурыз

Саяси өзгерістер азаматтардың жергілікті өзін-өзі басқару ісінен бастап, жалпыұлттық сипаттағы мәселелерге дейін, яғни **барлық деңгейде шешім қабылдауға дайын** екенін көрсетті.

Мен елімізге **түбегейлі реформалар қажет екеніне бек сенімдімін**. Әйтпесе, тоқырауға тап боламыз. Біз оның салдары мемлекетті қалай күйрететінін тарих қойнауына кеткеніне көп бола қоймаған кеңес тарихынан жақсы білеміз.

- Жалпы, ұсынылып отырған реформаларды біздің қоғамдағы алуан түрлі көзқарастардың жиынтық көрінісі деуге болады. Осыған дейін қолға алынған өзгерістердің заңды жалғасы іспетті бұл бастамалар екі өзекті міндетті шешеді. **Біріншіден,** қоғамды дәйекті түрде **демократияландыруға** септігін тигізеді. **Екіншіден,** мемлекеттің орнықты **әрі басқаруға икемді** болуын қамтамасыз етеді.
- Біз кез келген мәселені ашық айтып, оны шешудің оңтайлы жолдарын бірге іздеуіміз

қажет. Экономикадағы, саясаттағы жасанды монополияларды түбірімен жоюға тиіспіз. Оның орнына ашық әрі әділ бәсеке орнату өте маңызды. Себебі нағыз бәсеке болғанда ғана халықтың әл-ауқаты артып, жағдайы жақсарады. Жаңа Қазақстанды **азаматтық қоғамы қалыптасқан тиімді мемлекетке айналдырамыз.**

- Азаматтардың өкілді билікке деген сенімін нығайту үшін **мәслихаттарға** баса мән берген жөн. Мықты мәслихаттар өзекті мәселелердің шешімін табуға және аймақтардағы тұрмыс сапасын жақсартуға әсер ете алады. Олардың рөлін арттырып, дербестігін қамтамасыз ету үшін **Мәслихат төрағасы** лауазымын енгізген жөн.

- Осы ретте, заңнамаға Президенттің облыс және республикалық маңызы бар қала әкімі лауазымына кем дегенде **екі кандидатураны** баламалы негізде ұсыну құқығын реттейтін түзетулер енгізу қажет. Осылайша, Президент облыс және республикалық маңызы бар қала әкімдерін мәслихаттарда қарау нәтижесін ескеріп тағайындайды.

- Саяси жаңғырудың басты **мақсаты** – азаматтардың **мемлекетті басқару ісіндегі рөлін арттыру.** Пропорционалды-мажоритарлы үлгіде сайлаушылардың мүддесі ұлттық және өңірлік деңгейде толық көрініс табады. **Мәжілістің депутаттық корпусының 70 пайызы пропорционалдық, 30 пайызы мажоритарлық тәсілмен жасақталатын болады.** Сонымен бірге аралас сайлау үлгісі **облыстар мен республикалық маңызы бар қалалардағы мәслихаттар сайлауына да енгізіледі**.

- Сондай-ақ, **аудандар мен қалалардағы** сайлауды толығымен **мажоритарлық жүйеге көшіруді** ұсынамын. Бұл жүйе жергілікті жерде бәсекелі саяси орта қалыптастырады. Оған қоса, елдің алдында беделі бар жаңа тұлғалардың саясатқа келуіне жол ашады. **Императивті мандатқа көшу** де депутаттардың сайлаушылармен өзара байланысын нығайта түседі. Бір сөзбен айтқанда, енді сайлау алдында берген **уәдесін орындамаған депутатты кері қайтаруға болады**. Бұл – халық қалаулыларына ықпал етудің тағы бір жолы. Осы ұстаным демократия дәстүрлерін едәуір нығайтады. Өзара жауапкершілік пен сенімге негізделген жаңа саяси мәдениетті қалыптастырады.

- Көптеген елдер дауыс берудің **баламалы түрлерін** пайдаланып жатыр. Яғни, **электронды, мерзімінен бұрын, қашықтан, көпкүндік** дауыс беру тәсілдері кеңінен қолданыла бастады. Сондықтан әлемдегі үздік тәжірибелерді зерттеп, қажет болса, оны біртіндеп енгізген жөн.

- Қоғамдық ұйымдардың қызметі елімізді орнықты және жан-жақты дамытудың тағы бір маңызды факторы саналады. Үкіметтік емес ұйымдар маңызды әлеуметтік мәселелерді ұдайы көтеріп, оларды кешенді түрде шешуге септігін тигізіп келеді. Қазір Қазақстанның алдында тұрған міндеттер мемлекет пен үкіметтік емес ұйымдардың тығыз ынтымақтастықта жұмыс жүргізуін, азаматтық қоғам институттарын жүйелі түрде жаңғыртуды талап етеді. **Реформаларды әзірлеу және оны жүзеге асыру ісіне қоғамдық ұйымдар мен белсенді азаматтарды барынша тарту қажет.** Сол үшін, ең алдымен, **ұлттық жобалар мен стратегиялық құжаттардың бәрі ашық талқылануын қамтамасыз ету керек**. Бұл мәселе бойынша жасанды пікірталас өткізіп, көзбояушылық жасауға болмайды. Біз елімізде азаматтық белсенділікті жандандыруымыз керек. Мемлекет пен қоғамның саналы әрі сындарлы серіктестігіне жол ашуымыз қажет. Сол себепті орталық және жергілікті органдардың, квазимемлекеттік сектордың жанындағы **қоғамдық кеңестерді дамытып** жатырмыз. Мен бірнеше рет олардың қызметіне қатысты сын айтқан болатынмын. Дегенмен, бұл кеңестердің орасан зор институционалдық әлеуеті бар. Соны толығымен жүзеге асыру керек.

- Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі өз міндетін табысты атқарды. Енді оның орнына құрамы

жағынан ауқымды **Ұлттық құрылтай құруды ұсынамын**. Жаңа құрылым Ұлттық кеңестің қызметін жалпыхалықтық деңгейде жалғастырады. Құрылтай қоғамдық диалогтың біртұтас институционалдық моделін қалыптастыруға тиіс. Сөйтіп, билік пен халықтың арасындағы дәнекерге айналатын болады. Қазіргі қоғамдық кеңестердің бәрін өз айналасына топтастырады. Ұлттық құрылтайдың **құрамында еліміздегі барлық аймақтың өкілдер**і болады. Сондай-ақ, оған **Парламенттің бірқатар депутаты, Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Азаматтық альянстың, қоғамдық кеңестер мен ұйымдардың мүшелері, беделді қоғам қайраткерлері**, өндіріс және ауыл шаруашылығы еңбеккерлері, бизнес өкілдері және тағы басқа азаматтар кіреді. Осылайша, сан түрлі қоғамдық пікір иелерін түгел қамтитын өкілді құрылым қалыптасады. Ұлттық құрылтай мүшелері маңызды мәселелерді талқылау үшін тұрақты түрде бас қосып отырады.

- Ұлттық қоғамдық сенім кеңесі өз міндетін табысты атқарды. Енді оның орнына құрамы жағынан ауқымды **Ұлттық құрылтай құруды** ұсынамын. Жаңа құрылым Ұлттық кеңестің қызметін жалпыхалықтық деңгейде жалғастырады. Құрылтай қоғамдық диалогтың біртұтас институционалдық моделін қалыптастыруға тиіс. Сөйтіп, билік пен халықтың арасындағы дәнекерге айналатын болады. Қазіргі қоғамдық кеңестердің бәрін өз айналасына топтастырады.Ұлттық **құрылтайдың құрамында еліміздегі барлық аймақтың өкілдері болады.** Сондай-ақ, оған **Парламенттің бірқатар депутаты, Қазақстан халқы Ассамблеясы мен Азаматтық альянстың, қоғамдық кеңестер мен ұйымдардың мүшелері, беделді қоғам қайраткерлері, өндіріс және ауыл шаруашылығы еңбеккерлері, бизнес өкілдері** және тағы басқа азаматтар кіреді. Осылайша, сан түрлі қоғамдық пікір иелерін түгел қамтитын өкілді құрылым қалыптасады. Ұлттық құрылтай мүшелері маңызды мәселелерді талқылау үшін тұрақты түрде бас қосып отырады.

Жергілікті өзін-өзі басқаруды орталықсыздандыру

- Билікті орталықсыздандыру үдерісін тереңдете түспесек, саяси жаңғыруды табысты жүргізу және азаматтық қоғамды дамыту мүмкін емес. Біз **нақты өкілеттіктерді орталықтан өңірлерге беру** ісін жалғастырамыз. Ең алдымен, мемлекет пен жергілікті өзін-өзі басқару институттарының **міндеттерін тиімді ажырату** қажет.
- Жергілікті өзін-өзі басқарудың мықты жүйесі азаматтардың өзі тұратын жердегі тұрмыс сапасын жақсартуға тікелей қатысуына негіз болатынын түсінуіміз керек. **Өз қаласы, ауданы мен ауылына деген жауапкершілікті мойнына алуға** қазақстандықтардың қашанда дайын екені анық. Адамдарды жете бағаламауға болмайды. Оларға **қолдарынан келетін өкілеттіктерді беруден қорықпаған жөн.**
- Саяси жаңғыру аясында **мәслихаттар жергілікті өзін-өзі басқарудың негізгі буынына айналуға тиіс.** Бүгінде олар жергілікті мемлекеттік басқару әрі жергілікті өзін-өзі басқару институты ретінде гибридті сипатқа ие болып отыр. Сондықтан **мәслихаттардың өкілеттігін нақты белгілеу қажет.**
- Өңірлерді қаржыландыру жүйесін түбегейлі қайта қараған жөн. Қазіргі кезде ауылдық округтер жоғары тұрған әкімдерге толығымен тәуелді. Сондықтан мардымсыз қолдауға ие болуда. Әкімдер сайланатынын ескеріп, халықаралық озық тәжірибеге сәйкес, **жергілікті өзін-өзі басқару органдарын тікелей қаржыландыру тәсілін енгізген дұрыс** болар еді.

- Сондай-ақ олардың **меншік базасын едәуір кеңейту қажет**. Олар елеулі ресурстар иеленген соң ахуалға ықпал етеді, сонымен қатар жауапкершілік алады. Олай болмаған жағдайда, бұл өзін-өзі басқару емес, жай ғана алдамшы нәрсе болып шығады. Осыған байланысты қажетті дайындық жұмыстарының бәрін **биылғы жылдың ортасына дейін** аяқтау керек.
- Жергілікті **өзін-өзі басқару органдары үшін мемлекеттік сатып алу тәртібін жеңілдету,** бюрократия мен формализмді жою маңызды қадам болмақ. Үкіметке Президент Әкімшілігімен бірлесіп, берілген тапсырмаларды жүзеге асыру тәсілдерін пысықтауды және соның бәрін «Өзін-өзі басқару туралы» заңды әзірлеу кезінде ескеруді тапсырамын.
- Мемлекет пен қоғамның өзара сеніміне және құрметіне негізделген жаңа саяси мәдениетті қалыптастырамыз. **Маңызды шешімдер жұртшылықтың қатысуымен ашық қабылданады.** Өйткені, мемлекет әр азаматтың үніне құлақ асады. Адал еңбек, озық білім және үздік тәжірибе әрдайым жоғары бағаланады.
- Бейберекет саяси реформалар мемлекетті әлсіретіп, оның егемендігі мен тұтастығына зор залалын тигізуі мүмкін. Әлемнің арғы-бергі тарихында өз аумағының ауқымды бөлігінен айырылған, астаң-кестеңі шығып, берекесіздікке ұшыраған елдер туралы мысал жетіп артылады. Жаңа Қазақстанды құру елді дамыту парадигмаларын өзгертуге бағытталған. Біз әр қадамымызды саралап, таңдаған жолымызбен алға сенімді қадам басамыз.

1.3 «Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың 2021-2025 жылдарға дейінгі тұжырымдамасының» негізгі ережелері

Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту үрдістері мен пайымы.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың тиімді жүйесін құру саяси жүйені жетілдіру және демократияны дамыту шеңберінде Қазақстанның әлемнің ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына кіруі жөніндегі тұжырымдамада мәлімделді.

Осы мақсатпен жергілікті өзін-өзі басқаруды одан әрі дамытуға кедергі келтіретін түйінді проблемаларды шешу жөнінде шаралар қабылдау қажет.

Жергілікті мемлекеттік басқару мен жергілікті өзін-өзі басқарудың өкілеттіктері мен жауапкершілік салаларының аражігін ажырату.

Ел дамуының қазіргі кезеңінде мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру мақсатында өкілеттіктерді одан әрі орталықсыздандыру және жергілікті өзін-өзі басқарудың пәрменді жүйесін құру қажет болып отыр.

Осыған байланысты мүліктік құқықтарды кеңейту және ауылдық округтер бюджеттерінің кірістерін ұлғайту жолымен жергілікті мемлекеттік басқару және жергілікті өзін-өзі басқару органдары өкілеттіктерінің аражігін кезең-кезеңімен ажырату бойынша шаралар қабылданатын болады.

Бұл үшін тән емес, қайталанатын, жетіспейтін функцияларды анықтай отырып, мемлекеттік басқару деңгейлері бөлінісінде функциялар мен өкілеттіктерге талдау жүргізілетін болады. Осы жұмыстың қорытындысы бойынша мемлекеттік басқару деңгейлері арасында, оның ішінде облыстық, қалалық, аудандық және ауылдық деңгейлердегі жергілікті атқарушы органдар арасында функцияларды беру, сондай-ақ оларды алып тастау, қайта бөлу жөніндегі ұсыныстар тұжырымдалатын болады.

Бастапқы кезеңде "Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқару туралы" Қазақстан Республикасының Заңы қабылданатын болады.

Бұл ретте өкілеттіктерді қайта бөлу мемлекеттік органдардың жаңа функцияларды орындауға кадрлық және материалдық-техникалық қамтамасыз етілуі тұрғысынан әзірлігі ескеріліп жасалатын болады.

Жергілікті өзін-өзі басқару институтының тиімділігін арттыру үшін ауыл әкімдері мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының дербестігін кеңейту талап етіледі.

Өз кезегінде, жергілікті өзін-өзі басқару институтының әлеуетін ескере отырып, мынадай:

- қоғамдық орындарды абаттандыру және сыртқы безендіру мәселелерін шешу;
- көрме-жәрмеңке қызметін ұйымдастыру;
- қабірлерге арналған жер учаскелерін есепке алу және тіркеу;
- коммуналдық қалдықтарды бөлек жинауды ұйымдастыру;
- өз құзыреті шегінде ақпараттық жүйелерді қолдана отырып, электрондық кызметтер көрсету жөніндегі және басқа да функцияларды аудан деңгейінен ауыл деңгейіне беру маңызды қадам болады.

Азаматтарды жергілікті өзін-өзі басқаруға тарту

Азаматтардың белсенділігі жергілікті өзін-өзі басқару органдарының тиімді қызметінің басты шарты болып табылады. Мемлекеттік органдар, оның ішінде жергілікті өзін-өзі басқару органдары халықпен кері байланыстың қазіргі заманғы құралдарын тиімді пайдалануды үйренуге тиіс. Ауыл әкімінің азаматтар алдындағы ашықтығы мен есептілігі деңгейін арттыру бойынша шаралар қабылдау талап етіледі.

Халықтың шешімдер қабылдауға тартылуы басқару сапасын өзгертуге, азаматтық белсенділікті арттыруға, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметін ашық етуге тиіс.

Инфрақұрылымдық және әлеуметтік бастамаларға бағытталған қоғамдық маңызы бар шығыстар бөлігінде онлайн-сауалнамалар қолдануды қоса алғанда, қоғамдық сараптамадан өту тетіктері арқылы жергілікті бюджеттерді бекіту процесіне бақылауды күшейту жөнінде шаралар қабылданатын болады.

Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту халықтың құқықтық сауаттылығы мен азаматтық құқықтық санасының деңгейін арттыруды талап етеді Бұл үшін бірінші кезекте жергілікті өзін-өзі басқару органдарының мүшелері үшін, оның ішінде үкіметтік емес ұйымдардың әлеуетін пайдалана отырып, жергілікті өзін-өзі басқару негіздеріне оқыту бойынша ақпараттық-түсіндіру іс-шараларын жүргізу қажет.

Жергілікті қоғамдастықтарда кезең-кезеңмен жобалар конкурстары өткізілетін болады. Тұрғындардың көпшілігі дауыс беретін, аумақтарды көгалдандыруға, ортақ пайдаланылатын орындарды (саябақтар, скверлер, спорт және ойын алаңдары және өзге де объектілер) жасауға және жөндеуге бағытталған үздік жобалар ауылдық округ бюджетінің мүмкіндіктері ескеріле отырып, одан тиісті бюджеттік бағдарламалар шеңберінде қаржыландырылатын болады, Конкурстарды өткізу үшін қаражат көлемін өкілді орган айқындайтын болады.

Азаматтық білім берудің құрамдас бөліктерінің бірі жастарды жергілікті маңызы бар мәселелерді шешу үшін коғамдық бастама танытудың маңызды екенін түсінуге тәрбиелеу болады. Бұл үшін білім беру ұйымдарында оқушыларды шешім қабылдау процесіне тарту жөніндегі іс-шараларды, оның ішінде пікірсайыстарды, пікірталастарды, өзін-өзі басқару апталарын, конкурстар мен басқаларды көздеу ұсынылады.

Жергілікті қоғамдастық жиындарын калыптастыру тәртібі және олардың өкілеттіктері, сондай-ақ азаматтарды, оның ішінде қазіргі заманғы тәсілдер мен цифрлық технологияларды пайдалана отырып тарту құралдары заңнамалық тұрғыда белгіленетін болады. Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың және азаматтық белсенділікті арттырудың тиімді құралы ретіндегі интернет-қоғамдастықтардың маңыздылығын да ескеру қажет.

Ауылдық округтердегі жергілікті өзін-өзі басқару органдарын жетілдіру

2024 жылдан бастап ауылдық округтерде жергілікті қоғамдастықтың жиналысы өкілді орган - Кеңес болып қайта құрылатын болады.

Кеңестің қызметін әкім аппараты (жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігі) қамтамасыз етеді.

Кеңес оның мүшелерінен және төрағасынан тұратын болады. Кеңес төрағасы Кеңес мүшелерінің қатарынан ашық немесе жасырын дауыс беру арқылы Кеңес мүшелері жалпы санының көпшілік дауысымен айқындалатын болады. Кеңес төрағасы Кеңес өкілеттігінің мерзіміне сайланады.

Кеңес құрамы тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік халқының санына байланысты болады. Кеңес мүшелерін азаматтар бес жыл мерзімге тікелей сайлайтын болады.

Жергілікті қоғамдастық жиынына Кеңесті тарату өкілеттігі берілетін болады. Кеңес тиісті аумақта күші бар құқықтық актілерді қабылдайтын болады. Кеңес қабылдаған құқықтық актілер бұқаралық ақпарат құралдарында міндетті түрде жариялануға тиіс болады.

Кеңестің өкілеттіктеріне жергілікті қоғамдастықтың жиынымен келісілген жергілікті қоғамдастықты дамыту жоспарын, бюджетті бекіту, оның атқарылуын бақылауды жүзеге асыру, сондай-ақ жергілікті бюджеттен қаржыландырылатын және тиісті аумақта орналасқан мемлекеттік мекемелер мен ұйымдар басшыларының тағайындалуын келісу кіретін болады.

Бұдан басқа, Кеңес елді мекендерді абаттандыру, оның санитариясы, көше саудасы, мерекелік іс-шаралар мен конкурстар өткізу мәселелерін реттейтін болады.

Кеңеске жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігі тұрғындарға көрсететін қызметтер үшін тарифтерді бекіту, сондай-ақ заңнамада айқындалған салықтар мен төлемдер мөлшерлемесінің мөлшерін реттеу, мысалы:

- жер салығының базалық мөлшерлемелерін ұлғайту немесе азайту;
- мүлік салығы бойынша салық базасын анықтау үшін аймақтарға бөлу коэффициентін белгілеу және басқалар бойынша құзыреттер де беріледі.

Кеңестің қызметін отырыстарды дайындау, хаттама жүргізу, Кеңес мүшелерінің қолдарын жинау бөлігінде және басқа да мәселелер бойынша ұйымдастырушылық-техникалық қамтамасыз ету де аппараттың (әкімшіліктің) функциясы болып табылады.

Осылайша, Кеңестің құрылуы азаматтарға барынша жақын өзін-өзі басқарудың төменгі деңгейін құруға негіз болады. Кеңес мүшелерін тікелей сайлау арқылы азаматтар жергілікті қоғамдық-саяси өмірге қатыса алады.

Ауылдың округтің әкімі

Ауылдық округтің әкімі азаматтар тікелей сайлайтын атқарушы органның - әкім аппаратының (жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігінің) басшысы болып табылады.

Кандидаттар үшін базалық біліктілік талаптары - жоғары білімі және белгілі бір жұмыс тәжірибесі болған жағдайда 25-тен кем емес жас шегі белгілене отырып, ауылдық округтің әкіміне кандидаттар ұсынуды саяси партиялар жүзеге асырады, сондай-ақ ол өзін-өзі ұсыну тәртібімен жүзеге асырылады.

Ауылдық округ әкімінің лауазымына алғаш рет сайланған адамдар Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы білім беру ұйымдарында және олардың филиалдарында арнаулы бағдарлама бойынша тиісті оқудан өтуге тиіс.

Ауданның (облыстық маңызы бар қаланың) мәслихатына ауылдық округ әкімінің өкілеттігін заңнамада бекітілген негіздер бойынша, оның ішінде қанағаттанарлықсыз жұмыс нәтижелері, әдепсіз мінез-құлқы үшін және басқа да себептер бойынша мерзімінен бұрын тоқтату құқығы беріледі. Жергілікті қоғамдастық жиналысының (ол қайта құрылғаннан кейін - Кеңестің) мәслихат алдында әкімнің өкілеттігін тоқтатуға бастамашылық жасауға құқығы болады.

Бұл ретте қазіргі кезеңде ауылдық округ әкімінің мәртебесін мемлекеттік әкімшілік қызметшілерге жатқызған жөн. Кейіннен жоғары тұрған әкімдерді тікелей сайлау енгізілген кезде әкімдерді мемлекеттік саяси қызметшілерге не сайланбалы лауазымдардың жаңа санатына жатқызу мәселесін қарау керек.

Алдағы уақытта ауылдық округ әкімдерін тікелей сайлау қорытындылары бойынша егжей-тегжейлі талдау негізінде сайлау процесіне түзетулер енгізілуі мүмкін.

Ауылдық округ әкімі Кеңес шешімдерінің орындалуын ұйымдастыруды және қойылған міндеттерді іске асыруды қамтамасыз етеді.

Ауылдық округ әкімінің негізгі функцияларына: жер қатынастарын реттеу, елді мекендерді сумен жабдықтауды қамтамасыз ету, халықтың әлеуметтік жағынан осал топтарын есепке алу және оларға көмек көрсетуді ұйымдастыру, елді мекендерді абаттандыру, жарықтандыру, көгалдандыру және санитариялық тазарту жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыру және басқалар кіреді.

Кейіннен функционалдық талдау және орталықсыздандыру нәтижелері бойынша ауылдық округ әкімдерінің өкілеттігі кеңейтіледі.

Ауылдық округ әкіміне Кеңеспен бірлесіп, жергілікті өзін-өзі басқарудың коммуналдық меншігіне берілуге жататын мүлік түрлерін айқындау құқығы берілетін болады.

Сонымен қатар, ауылдық округтің әкімі өзіне жүктелген функцияларды іске асыру үшін Кеңес алдында жауапты болады. Өз кезегінде сайланған әкім жүргізіліп жатқан жұмыс үшін халық алдында есеп беретін болады.

Ауылдық округтің әкіміне тыныс-тіршілікті қамтамасыз етудің инфрақұрылымдық және басқа да әлеуметтік маңызды объектілерін дамытуға бағытталған функцияларды беру осы мәселелерді жедел шешуге оңынан ықпал ететін болады.

Атқарушы органның жаңа құрылымы — жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігі

Бүгінгі күні ауылдық округ әкімі аппаратының жұмысы жергілікті маңызы бар мәселелерді ұдайы шешумен, тұрғындармен тікелей өзара іс-қимыл жасаумен байланысты. Осыған орай олардың ағымдағы міндеттерді шешуде барынша жедел болуын қамтамасыз ету үшін жекелеген қағидалар мен тәртіптерді әзірлеу талап етіледі.

Шетелдік тәжірибені талдауды ескере отырып, казіргі әкім аппаратының орнына жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігінің жаңа ұйымдық-құқықтық нысаны әзірленетін болады.

Пилоттық жоба шеңберінде казіргі ауылдық округ әкімі аппаратының орнына жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігін құру сынақтан өткізілетін болады. Жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігіне елді мекендерді абаттандыру, санитариялық тазалау, көгалдандыру жөніндегі жұмыстарды өз бетінше орындауға, сондай-ақ Кеңестің шешімі бойынша жергілікті тұрғындарға өтеулі негізде қызметтер көрсетуге заңнамалық тұрғыда мүмкіндік беріледі. Жергілікті маңызы бар мәселелерді шешуде икемділікті, жеделділік пен тиімділікті қамтамасыз ету үшін жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігінің қызметіндегі көптеген бизнес-процестер оңтайландырылады.

Осыған байланысты әкімшіліктің кадрлық құрамын қалыптастыру өзгеше тәртіппен жүзеге асырылатын болады.

Бұл ретте жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігі қызметшілерінің штат саны ауылдық округтер үшін штат санының лимиті шеңберінде айқындалатын болады.

Өз кезегінде, ауылдық округ әкімі бюджет қаражатын үнемдеу есебінен еңбек шарты бойынша қосымша жұмыскерлерді қабылдай алады.

Еңбек шарты бойынша жалданатын қызметкерлердің тізбесі өндірістік қажеттілік ескеріле отырып, Кеңестің шешімі бойынша қалыптастырылады және жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігінің қосалқы қызметі болып табылады.

Бұдан басқа, жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігіне жұмысқа білікті және тәжірибелі кадрларды тарту мақсатында әлеуметтік-қаржылық қолдау шаралары (жалақыға үстемеақы, тұрғын үй беру, біржолғы көтерме төлемдер және басқалар) көзделетін болады.

Жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігінің функцияларына тиісті ауылдық округ әкімінің қызметін және ауылдық округтің тыныс-тіршілігін қамтамасыз ету кіретін болады. Пилоттық жобаның қорытындысы бойынша жергілікті өзін-өзі басқару әкімшілігін одан әрі енгізу қаралады.

Аудан әкімімен өзара іс-қимыл

Ауылдық округ әкімі заңнамада көзделген ауылдық округ әкімінің құзыреттері шеңберінде аудан (облыстық маңызы бар қала) әкімімен өзара іс-қимыл жасайтын болады.

Фискалдық орталықсыздандыру

Жергілікті өзін-өзі басқаруды нығайту жергілікті өзін-өзі басқару бюджетінің қаржылық мүмкіндіктерін күшейте отырып жалғастырылады.

Жергілікті маңызы бар мәселелерді шешуде жоғары тұрған деңгейге қаржылық тәуелділікті біртіндеп төмендету керек. Қолданыстағы кіріс көздері жергілікті өзін-өзі басқару бюджетіне түсімдердің қосымша түрлерін беру есебінен ұлғаяды.

Ауылдық округ әкімі жер учаскелерін меншік иелерінің ұтымды және нысаналы пайдалануына жауапты болғандықтан, жер учаскелерін пайдаланудан түсетін барлық түсімдерді жергілікті өзін-өзі басқару бюджетіне беру қажет.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың кіріс базасын одан әрі кеңейту үшін

2022 жылы бюджеттің төртінші деңгейіне салықтар мен төлемдердің мынадай түрлері:

- бірыңғай жер салығы;
- жер учаскелерін пайдаланғаны үшін төлемақы;
- жер учаскелерін сатудан түсетін түсімдер;
- жер учаскелерін жалдау құқығын сатқаны үшін төлемақы берілетін болады.

2024 жылы мынадай салықтар мен төлемдерді беру жалғасады:

- жекелеген кызмет түрлерімен айналысу құқығы үшін лицензиялық алым;
- жекелеген кызмет түрлерімен айналысуға арналған лицензияларды пайдаланғаны үшін төлемақы.

Шағын және орта бизнестен түсетін корпоративтік табыс салығын облыс, аудан және ауыл арасында бөлу де көзделетін болады.

Азаматтардың жалпыға бірдей декларациялануы енгізілгеннен кейін көлеңкелі экономиканы төмендету мақсатында жергілікті өзін-өзі басқару бюджетіне төлем көзінен салық салынатын кірістерден жеке табыс салығын және әлеуметтік салықты беру мәселесі қаралатын болады.

Жергілікті өзін-өзі басқару бюджеті коммуналдық меншіктен және көрсетілетін қызметтерді ұсынудан түсетін түсімдерден де қалыптастырылатын болады.

Қолданыстағы салық салынатын базаны ұлғайту үшін "1+1" салық мәдениетін арттыру бойынша ынталандыру тетігін енгізген жөн, яғни қаржы жылының қорытындысы бойынша салықтарды жинау жөніндегі түсімдер нақты өскен кезде жоғары тұрған деңгей елді мекеннің даму әлеуетін ескере отырып, өсім сомасына нысаналы трансферттер бөлетін болады.

Бюджетаралық қатынастар жүйесі өңірлердің өзін-өзі қамтамасыз етуін ынталандыруға және жергілікті бюджеттердің республикалық нысаналы трансферттерге тәуелділігін төмендетуге бағытталады.

Осыны ескере отырып, бюджетаралық қатынастар, тиісінше барлық деңгейдегі (республика - облыс, облыс - аудан, аудан - ауыл) жалпы сипаттағы бюджетаралық трансферттер де жергілікті атқарушы органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарын өңірлік экономиканы дамытуға және жергілікті бюджеттердің кірістерін ұлғайтуға, өңірлердің республикалық бюджетке тәуелділігін азайтуға ынталандыруға бағытталатын болады

"Орталық - өңір" қатынасын ғана емес, өңір ішіндегі қаражатты бөлуді де ескеретін өңірлерді бюджеттік қаржыландыру моделін қайта қараған жөн.

Перспективада барлық деңгейдегі бюджеттер арасындағы қарсы трансферттерді барынша азайта отырып, бюджеттік алып қоюлар біртіндеп жойылады,

Жалпы сипаттағы трансферттерді айқындау кезінде оларды есептеу әдістемесі жетілдірілетін болады.

Жалпы сипаттағы трансферттерді есептеу кезінде қолданылатын көрсеткіштер мен коэффициенттер олардың өзектілігі мен өңірлік ерекшелігі, халықтың өмір сүру деңгейін арттыруға бағдарланғаны ескеріле отырып қайта қаралатын болады.

Бұл ретте жергілікті атқарушы органдардың бюджеттік субвенцияларды пайдалануын бақылау күшейтіледі.

Ауылдық бюджеттерге қатысты 2023 жылдан бастап жоғары тұрған бюджетке бюджеттік алып қою тетігі қолданылмайтын болады.

Жергілікті бюджеттердің атқарылу икемділігін арттыру үшін қосымша құралдар жасалатын болады.

Жергілікті өзін-өзі басқаруға қосымша кіріс көздерінің берілуін ескере отырып, жұмсау өкілеттіктерін кеңейту қажет. Салықтық және салықтық емес төлемдер есебінен ауылдық округтің бюджетіне түсетін оз кірістерінен алынатын қаражат тек қана ауылдық округті дамытуға және жергілікті қоғамдастықтың бастамасы немесе келісімі бойынша жергілікті маңызы бар мәселелерді шешуге бағытталатын болады.

Бұл ретте жергілікті өзін-өзі басқару бюджетімен жұмыс істеудің ерекше тәртібі енгізіледі, ол бизнес-процестерді елеулі түрде оңтайландыруға, есептілікті қолмен ұсынуды жоюға, бюджеттік бағдарламаларды ірілендіруге және басқаларға мүмкіндік береді.

Бюджеттік рәсімдерді оңайлату үшін жергілікті өзін-өзі басқарудың бюджетін түзету көзделетін болады. Бұл шара жергілікті қоғамдастықтың жиналысымен (Кеңеспен) келісу бойынша қаражатты бюджеттік бағдарламалар арасында неғұрлым басым мақсаттарға қайта бөлуге мүмкіндік береді.

Ауылдық округтің әкіміне салық түсімдерін қамтамасыз ету құралдарын, оның ішінде мемлекеттік органдардың ақпараттық базаларына қолжетімділік ұсыну арқылы берген жөн. Жергілікті тұрғындардың қоғамдық бақылау жүргізу үшін мониторинг және қаражатты нысаналы пайдалану бойынша комиссия құруға құқығы болады.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың мүліктік кешенін кеңейту мақсатында коммуналдық меншікке құқық белгілейтін құжаттарды ресімдеу рәсімдерін оңайлату мәселесін шешу қажет. Осыған байланысты жергілікті атқарушы органдар өздеріне бекітілген объектілерге, оның ішінде иесіз активтерге түгендеу жүргізетін болады. Түгендеу жүргізілгеннен кейін коммуналдық объектілердің тізбесі жасалады, олар бойынша тіркеу мен есепке қоюдың кезең-кезеңімен оңайлатылған тәртібі қолданылатын болады.

Бұдан басқа, уәкілетті орган ауылдық округтердегі объектілер үшін үлгілік жобалау-сметалық құжаттама әзірлейтін болады. Сол арқылы жобалау-сметалық құжаттамаларды әзірлеу шығыстары айтарлықтай қысқарады.

Қалдықтарды басқару, сумен жабдықтау, су бұру, көлік қатынасымен қамтамасыз ету, жайылымдарға, шөп шабуға арналған жер учаскелерін анықтау сияқты ортақ міндеттерді шешу үшін жергілікті қоғамдастықтар өз деңгейінде кооперация жасауға мүмкіндік алады.

Жергілікті өзін-өзі басқару органдары елді мекендердің тұрғындарын сапалы көрсетілетін кызметтермен қамтамасыз ету үшін қаржы ресурстарымен нығайтылған жеткілікті өкілеттіктер мен құралдарға ие бола алады.

Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының жауапкершілік саласы аумақтарды абаттандыру, жергілікті көлік, әлеуметтік және өзге де инфрақұрылым, базалық қызметтер көрсету, сондай-ақ сабақтас, бірлесіп пайдаланылатын инфрақұрылым объектілерін және басқаларды дамыту мәселелерін қамтиды.

Қалаларда жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту

2020 жылдан бастап астанада, республикалық және облыстық маңызы бар қалаларда "халық қатысатын бюджет" енгізілді. Бұл құрал тұрғындардың аумақтарды абаттандыру, көгалдандыру және санитариялық тазарту жөніндегі жобаларға бастама жасауына мүмкіндік береді,

Халықты белсенді түрде тарту үшін Мемлекеттік органдар интернет-ресурстарының бірыңғай платформасындағы модуль пайдаланылады, онда нақты уақыт режимінде тиісті жобаларды қадағалауға болады.

Қалаларда өзін-өзі басқаруды енгізу мәселесі азаматтар санының көптігін және цифрлық технологиялардың дамуын ескере отырып, мұқият зерттеліп, жасалатын болады.

Кейіннен тұрғындар "халық қатысатын бюджет" шеңберінде ұсынған жобаларды іске асыру, оның ішінде осы бастама шеңберінде іске асырылатын жобаларды қаржыландыру үшін бөлінетін қаражатты ұлғайту жолымен іске асыру жөніндегі жұмыс жалғастырылады.

Өңірлерде "халық қатысатын бюджеттің" жаппай енгізілуіне мониторинг жүргізу, халықты осы процеске тарту жөніндегі жұмыс, сондай-ақ халықты "халық катысатын бюджеттің" жобалары туралы жүйелі хабардар ету мақсатында жобалық ұсыныстар бойынша дауыс беру рәсімі аяқталғаннан кейін қорытынды шығарылатын болады.

Бұл ретте тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктің оннан аз адамы дауыс берген жобалық ұсыныстар іске асыруға жіберілмейді.

"Халық қатысатын бюджеттің" жобалық ұсыныстары бойынша дауыс беру нәтижелері және тиісті шешім әкімдіктің (әкім аппаратының) интернет-ресурсында және бұқаралық ақпарат құралдарында жариялануға тиіс болады.

Ақпараттық технологиялардың дамуын ескере отырып, қалалардағы жергілікті өзін-өзі басқару цифрлық форматта дамитын болады.

2024 жылы облыстарда аудан әкімдерінің тікелей сайлауын өткізу де жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудың келесі қадамдарының бірі болады.

Кандидаттар ұсынуды саяси партиялар өз мүшелері арасынан жүзеге асырады, сондай-ақ ол өзін-өзі ұсыну тәртібімен жүзеге асырылатын болады.

Алдағы уақытта қаладағы аудандар мен облыстық маңызы бар қалалар әкімдерінің сайланбалылығын енгізу керек.

Қалалардағы өзін-өзі басқаруды ынталандыру азаматтардың конституциялық құқықтарын іске асыруға және жергілікті мемлекеттік басқару органдарының халықтың қажеттіліктері мен проблемаларына ден қоюын арттыруға бағытталған.

Барлық деңгейдегі мәслихаттар жұмысының тиімділігін арттыру

Мәслихаттардың жұмысын ашық ете отырып, олардың кызметіне жаңа серпін беру керек. Ол үшін мәслихат отырыстарын онлайн-трансляциялауды енгізу көзделген. Депутаттар қабылдаған шешімдер азаматтарға қолжетімді және ашық болады.

Облыстық (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) мәслихаттар тұрақты комиссия төрағасының қосымша екі сайланбалы тұрақты лауазымымен күшейтілетін болады. Мәслихаттар өз кызметін тұрақты негізде жүзеге асыратын тұрақты комиссия төрағаларының функцияларын өңірлердің ерекшелігін ескере отырып, айқындайтын болады.

Мәслихаттардың депутаттары мен хатшыларының құқықтық мәртебесі жиындар мен Кеңестердің отырыстарына қатысу, мәслихат сессиясында азаматтардың қоғамдық маңызы бар жолданымдарын жария ету, мәслихаттардың құрылатын тұрақты және уақытша комиссияларының құрамына кандидатуралар ұсыну, мәслихатқа заңнамалық актілердің орындалуын тексеру қажеттігі туралы ұсыныстар енгізу сияқты қосымша өкілеттіктер беру арқылы арттырылатын болады.

Бұдан басқа, мәслихаттардың депутаттарына өңірді дамыту немесе жергілікті проблемалар бойынша петициялар жасау (қол жинау) құқығы беріледі. Тиісінше петицияларды одан әрі жан-жақты талқылауды регламенттеу және қорытынды шешімдер қабылдау бойынша жұмыс жүргізілетін болады.

Мәслихаттар жұмысының тиімділігін арттыру үшін мәслихат депутаттары өз өкілеттігінің алғашқы екі жылында өз біліктілігін арттыруға мүмкіндік алады.

Тексеру комиссияларының қызметін күшейту

Тексеру комиссияларының сыртқы мемлекеттік аудит органдары ретіндегі мәртебесі едәуір арттырылды, ал олардың өкілеттіктері мен функциялары айтарлықтай кеңейді. Қазіргі уақытта тексеру комиссиялары жергілікті бюджеттің атқарылуына сыртқы мемлекеттік аудитті және қаржылық бақылауды жүзеге асыратын дербес мемлекеттік органдар болып табылады.

Тексеру комиссияларын жергілікті бюджет қаражаты есебінен қамту мәселесінде қаржылық дербестікті қамтамасыз ету үшін оларды Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетін (бұдан әрі - Есеп комитеті) Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінің бейінді комитеттері арқылы қаржыландыру тәртібіне ұқсас мәслихаттың тұрақты комиссиясы арқылы қаржыландырудың жеке тәртібін қолдану ұсынылады.

Сонымен қатар, тексеру комиссиялары мүшелерінің біліктілік деңгейін арттыру мақсатында тексеру комиссияларының мүшелерін тағайындау Есеп комитетімен келісу бойынша мәслихаттың тексеру комиссиясы төрағасының ұсынуымен жүзеге асырылатын болады.

Мемлекеттік бақылау органдарының жеделдігін арттыру үшін мемлекеттік аудиторларға басқа мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелеріне қолжетімділік беру де қажет.

Ауылдық округ әкімі қызметінің ашықтығын қамтамасыз ету үшін тексеру комиссиялары көшпелі/онлайн-отырыстарды жүзеге асыра отырып, Кеңеске аудиторлық тексерудің қорытындыларын ұсынатын болады.

Аудиторлық тексерулердің қорытындылары бойынша әкімнің халықпен, оның ішінде тексеру комиссиялары төрағасының немесе мүшелерінің қатысуымен есеп беру кездесулері өткізілетін болады.

Әкімшілік-аумақтық құрылысты жетілдіру

"Адамдар инфрақұрылымға" моделіне көшуді назарға ала отырып, азаматтардың пікірін міндетті түрде ескеріп және олардың өмір сүру сапасын арттыру мүддесінде әкімшілік-аумақтық құрылысты жетілдіру (ірілендіру, біріктіру, қайта бағындыру) қажет.

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі аумақтық даму жоспарын іске асыру үшін әрбір әкімшілік-аумақтық бірліктің қалалық және ауылдық елді мекендері үшін экономикалық, әлеуметтік, инвестициялық және басқа да талаптар мен өлшемшарттар айқындалатын болады, бұл елдің әкімшілік-аумақтық құрылысын одан әрі жетілдіру пайымының кезең-кезеңдік жоспарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қалалық және ауылдық елді мекендердің әкімшілік мәртебесін өзгерту жөніндегі шешімнің алдында оның негізділігі, оның ішінде негізгі демографиялық параметрлер, экономикалық белсенділік, тыныс-тіршілікке қажетті инфрақұрылымның барлық түрлерінің қолжетімділігі мен қашықтығы бойынша талдау жүргізіледі.

Ауылдық елді мекендердің нақты жағдайлары мен орналасқан жеріне талдау жүргізуді ескере отырып, жергілікті өзін-өзі басқару бюджетінің қаражатын ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету мақсатында ауылдық округтерді біріктіру мүмкіндігі бойынша заңнамалық шаралар тұжырымдалатын болады.

Қаланың мәртебесін — өзге елді мекендерге (5 жыл ішінде), ауылдың/кенттің мәртебесін өзге елді мекендерге (3 жыл ішінде) өзгерту үшін мынадай өлшемшарттарға талдау жүргізілетін болады: халық санының динамикасы; халықтың ішкі және сыртқы көші-қоны; қала алаңы; басқа елді мекендерді қалаға қосу (одан бөліп шығару) мүмкіндігі; қызмет түрлері бойынша халық санын бағалау (ауыл шаруашылығында, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар және т.б.); маятниктік еңбек көші-қонын бағалау (күнделікті еңбек ағындары), қай елді мекеннен қайсы елді мекенге, адамдар саны, көлік саны; дамыған өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымның болуы (өнеркәсіп орындары, коммуналдық шаруашылық, мемлекеттік тұрғын үй қоры, оқу және мәдени-ағарту, емдеу, сауда объектілерінің желісі); елді мекен мәртебесінің өзгеру ықтималдығы туралы халықтың пікірі. Әкімшілік-аумақтық құрылысты ретке келтіру мақсатында "кент" санатын алып тастау керек. Тиісті жұмыстарды іске қосу үшін ЭЫДҰ елдерінің мысалында халықаралық тәжірибені ескере отырып, әкімшілік-аумақтық құрылыс стандарттарын әзірлеу қажет.

2 Жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытудағы кедергілер

Өткізілген реформаларға қарамастан, жергілікті өзін-өзі басқару процессі жеткілікті деңдейде даму мүмкіндігіне ие болған жоқ. Азаматтар жергілікті атқарушы органмен қарым-қатынас құрғысы келмейді, жиналыстар мен жиындарға қатысу белсенділігі төмен.

Тұрғындардың жергілікті өзін-өзі басқаруға белсенді қатуына кедрегі келтіруші негізгі факторлар: жергілікті маңызы бар мәселені талқылау барысында жергілікті қоғамдастық мүшесінің өз рөлін білмеуі, қабылданатын шешімдерге ықпал етуіне сенімсіз болуы, дайынға үйреніп қалуы, қоғамдық жұмыстарға қатыспауы, әкімдіктердің серіктестік құруға аса қызығушылық танытпаулары және т.б.

Жергілікті зін-өзі басқару саласын реттеуші заңдарға өзгерістер оның практика жүзінде жүзеге асырылуынан әлдеқайда тез орындалуда. Аталған себептің салдарынан жергілікті өзін-өзі басқару заңына өзгерістер енгізу, оны дамыту мүмкінді болмай отыр. Ендігі кезекте жергілікті өзін-өзі басқаруды енгізуге барынша назар аудару қажет.

Азаматтардың белсенділігінің төмен болуының себептері:

1. Билікке сенімсіздігі.
2. Басқаруға қатысудың нақты практикасының болмауы.
3. Қажетті білімнің жетіспеушілігі.

Жергілікті өзін-өзі басқару саласындағы реформалардың тиімділігін арттыру үшін жүйелі түрде оқытулар, консультациялар көрсетілуі қажет. Аталған қызметтерді әртүрлі формадағы ұйымдар жүзеге асыруы мүмкін соның ішінде ҮЕҰ. Оқытулардың тиімділігін арттыру үшін мақсатты аудиторияның қажеттілігін анықтау қажет. Сонымен қатар, оқытудың интерактивті әдістерін қолдануда маңызды, себебі азаматтар алған білімдерін практика жүзінде қолдануға мүмкіндік алулары керек.

Халықпен тікелей қарым-қатынас жасайтын әкімдіктердің мамандары мен ауыл тұрғындарын оқыту - жергілікті өзін-өзі басқару институтын енгізудің, жергілікті маңызы бар мәселені шешу барысында азаматтардың белсенділігін арттырудың ең тиімді тәсілі.

Бүгінгі таңда Қазақстанда жергілікті өзін-өзі басқарудың тиімді дамуына кедергі бар, атап айтқанда:

- маңызды өзгерістер үшін саяси ерік-жігердің болмауы;
- төмен құқықтық сауаттылық және халықтың белсенділігінің төмендігі;
- жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту үшін мәліметтер базасының болмауы және қаржы ресурстарының жеткіліксіздігі;
- елдің үлкен аумағы, халықтың аз мөлшері;
- жергілікті өзін-өзі басқарудың жергілікті өзін-өзі басқару органдарының міндеттері мен функцияларына «бағынуы»;
- жергілікті өзін-өзі басқару және жергілікті өзін-өзі басқару функциялары арасындағы нақты шектеулердің болмауы;
- мамандардың жетіспеушілігі;
- ауылдық жердегі өкілетті орган мүшелерінің болмауы.

Ауылдық округтер бір-бірінен алыс қашықтықта орналасқан бірнеше елді мекендерден тұруы мүмкін. Осындай ауданның жиналуын жинау мүмкін емес және заң әр елді мекенде өз өкілдерін таңдауға жеке тәсіл жүргізу үшін бөлек бола алады. Сайланған өкілдердің саны ауыл әкімі әзірлеген ережелермен және аудандық мұнаймен бекітілген.

Әкімдіктің жауапты орындаушылары халықты жекелеген тәсілдер, оның күн тәртібі және өкілдер ұсыну мүмкіндігі болғанға дейін 10 күн бұрын халықты хабардар етеді. Дайындық жұмыстарының нәтижесінде номинацияға үміткерлер тізімі және жергілікті қоғамдастық мүшелерін қызықтыратын басым міндеттер тізімі жасалды.

3 Жергілікті қоғамдастықтың <u>БӨЛЕК ЖИЫНДАРЫН</u> өткізудің схемасы

Аудан қалаларында, ірі ауылдар мен ауылдық округтерде бірнеше елді мекендерден (жергілікті қоғамдастықтың 10% қатысуымен біржолғы тәсіл жасау мүмкін емес жерлерде) бөлек жиындар өткізіледі

Әкім қоғамдастықтың бөлек жиынын өткізу үшін ауылдық округтің аумағы учаскелерге бөледі

Әкім шектеулерді ескереді - бір аумақтық учаскеден 1 адамнан 3 адамға дейін сайлана алады

Әкім бөлек жиындарды жүргізу **ережелерін әзірлейді** және оларды аудандық мәслихаттың жақын сессиясында бекітеді

Әкім бөлек жиындардың өткізілу орындары мен уақытын анықтайды және жергілікті қоғамдастықты кемінде **10 күнтізбелік күн** алдын хабарлайды

Әкім бөлек жиын өткізуді **ұйымдастырады** (кандидаттарды ұсынуға дайындық)

Бөлек жиындарды өткізбестен бұрын, әкім аппаратының өкілдері **қатысушыларды тіркейді**

Бөлек жиын жергілікті қоғамдастықтың кем дегенде **10 %** қатысқан жағдайда өткізіледі

Бөлек жиналысты әкім (уәкілетті тұлға) ашады және төрағасы болып тағайындалады

Ашық дауыс беру арқылы хатшы сайланады

Жиналыстық қатысушылары өкілдердің кандидаттарын **ұсынады**

Әрбір кандидатура бойынша дауыс беру **ашық тәсілмен** жүзеге асырылады

Таңдалған өкілдер бөлек жиналыстың ережелерімен белгіленген квота бойынша көпшілік дауыспен жүргізіледі

Хаттамаға төраға мен хатшы қол қояды және әкім аппаратына жіберіледі

ЖИНАЛЫСҚА ҚАТЫСАТЫН ЖЕРГІЛІКТІ ҚОҒАМДАСТЫҚТЫҢ МҮШЕЛЕРІ ІРІКТЕЛЕДІ

4 Жергілікті қоғамдастықтың <u>ЖИЫНЫН</u> өткізудің схемасы

Қай жерде өкізіледі? аудандық маңызы бар қалалардың, ауылдардың, кенттердің, ауылдық округтердің аумағында.
Қатысушылар – тұрғын-үй мекен жайы бойынша тіркелген, кәмелетке толған азаматтар
Жиынды ұйымдастырушылар – әкім н/е жергілікті қоғамдастықтың 10 %

Ұйымдастырушылар аудан әкіміне жиын өткізу туралы ресми хатпен шығады

Жиын аудан әкімінің оң шешімі болған кезде өткізіледі

Жиынды әкім ұйымдастырады (күн тәртібін жасақтар, шақыру т.б.)

10 күн бұрын әкім жиынның өткізілу орны, күн тәртібі туралы **хабарлама** жасайды

Жиын ашылмастан бұрын, әкімдік мамандары қатысушыларды **тіркейді**

Жергілікті қоғамдастықтың **10 %** қатысқан жағдайда, жиын өтті деп есептелінеді

Жиынды **әкім ашады** және төрағалық етеді

Ашық дауыс беру арқылы **жиынның төрағасы мен хатшысы сайланады, күн тәртібі бекітіледі**

Шешімді жиынның **50 %** қатысушысы шығарады. **Хаттама** әкімдік аппаратына беріледі

Әкім жиынның шешімімен **келіспеуге** құқылы

1.Қайта талқылау жүргізіледі және сайланады
2. Маслихат отырысының талқылауынан кейін **аудан әкімі шешім шығарады**

Хаттамаға жиынның төрағасы мен жатшысы қол қояды және әкімдікке береді

Жиынмен қабылданған, әкіммен мақұлданған шешім **орындалуы** міндетті

Қабылданған шешім БАҚ құралдары арқылы **таратылады**

НӘТИЖЕСІНДЕ
Әкім жергілікті қоғамдастықтың пікірімен келісе отырып, шешім шығарады

Жиналыстар арасындағы мәселелерді тез арада шешу үшін, олардың құрамынан қатысушылар жергілікті қоғамдастық жиналысының нөмірі мен сайланған мүшелерін анықтайды. Жиналыс мүшелерінің сандық құрамы мен өкілеттік мерзімі жергілікті қоғамдастықтың шешімімен анықталады.

Кандидаттарды талқылау, жергілікті қоғамдастық мүшелерін, халықтың әртүрлі топтарының мүдделерін, әйелдер, отбасы және әйелдер, жастар, ақсақалдар, үй, көшелер және тоқсандық комитеттердің мүдделерін білдіретіні ұсынылған кезде ұсынылады.

Кездесу жиынға қарағанда едәуір жиі өткізіледі және жергілікті маңызы бар өзекті мәселелерді талқылауға арналған. Бұл нақтырақ сұрақтар және олардың шешімі ауылдық округтің дамуына ерекше әсер етеді.

Отырыста келесі мәселелер талқыланылуы керек: жергілікті қоғамдастықтың даму бағдарламалары және ауылдық округтің қолданыстағы бюджеттік бағдарламаларының жобалары, алынған кірістерді пайдалану, шығындарды пайдалану, оның есептерін бақылау және олардың есептерін тыңдау, келісу Сайлау жүргізу және әкім әкімі мәселесін бастаған кезде әкімдердің кандидаттары, ауылдық бюджеттік ұйымдардың менеджерлерін тағайындау.

Жергілікті қоғамдастықтың жиналысында немесе жиналысында қабылданған шешімдер аудандық маңызы бар қалалар, ауылдық округтің әкімдеріне міндетті түрде қарауға жатады. Әкімдік жергілікті қоғамдастықта қабылданған шешімдердің орындалуын қамтамасыз етеді немесе жергілікті қоғамдастықпен кездесу және әкім бекіткен.

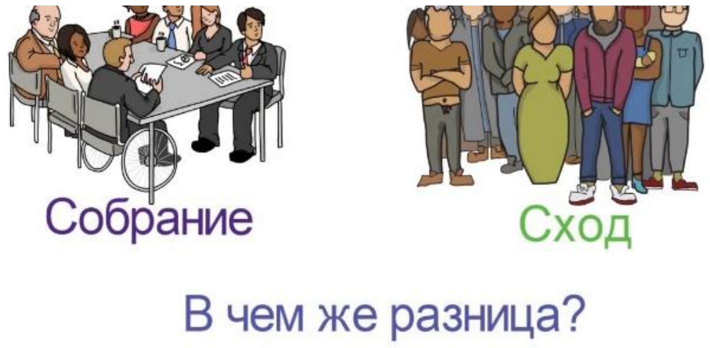

Жиналыстың жиыннан айырмашылығы, жергілікті маңызы бар өзекті мәселелер бойынша ерекшеленеді.

Төменде «Жергілікті мемлекеттік департаменті және Қазақстан Республикасындағы өзін-өзі басқару туралы» Заңда көрсетілген жергілікті қоғамдастық жиналысының құзыреті келтірілген.

Жергілікті қоғамдастық жиналысының құзыреті

- бағдарламалық құжаттардың, жергілікті қоғамдастықты дамыту бағдарламаларының жобаларын талқылау және қарау;
- ауылдық округ әкімі аппаратының ауылдық округтің коммуналдық меншігін (жергілікті өзін - өзі басқарудың коммуналдық меншігін) басқару жөніндегі шешімдерін келісу;
- бюджеттің атқарылуын мониторингтеу мақсатында жиналысқа қатысушылар қатарынан жергілікті қоғамдастық комиссиясын құру;
- ауылдық округ бюджетінің атқарылуына жүргізілген мониторинг нәтижелері туралы есепті тыңдау және талқылау;
- ауылдық округтің коммуналдық мүлкін иеліктен шығаруды келісу;
- жергілікті қоғамдастықтың өзекті мәселелерін, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қозғайтын нормативтік құқықтық актілердің жобаларын талқылау;

- ауылдық округ әкімін сайлауды өткізуге аудан мәслихатына одан әрі ұсыну үшін ауылдық округ әкімінің қызметіне аудан әкімі ұсынған кандидатураларды келісу;
- ауылдық округтің әкімін лауазымынан босату туралы мәселеге бастамашылық жасау;
- жергілікті бюджеттен қаржыландырылатын және тиісті аумақтарда орналасқан мемлекеттік мекемелер мен ұйымдардың басшыларын тағайындау бойынша ұсыныстар енгізу;
- жергілікті қоғамдастықтың басқа да ағымдағы мәселелері бойынша өткізіледі.

5 Жергілікті қоғамдастықтың ЖИНАЛЫСЫН өткізудің схемасы

Қай жерде өкізіледі? аудандық маңызы бар қалалардың, ауылдардың, кенттердің, ауылдық округтердің аумағында.
Қатысушылар – жиында сайланған қоғамдастық мүшелері
Жиналысты ұйымдастырушылар – әкім н/е жергілікті қоғамдастықтың 10 %
Өткізу тәртібі – маслихаттың бекіткен ережесімен анықталады

Жиналысты әкім ұйымдастырады (күн тәртібін жасақтар, шақыру т.б.)

10 күн бұрын әкім жиналыстық өткізілу орны, күн тәртібі туралы **хабарлама** жасайды

Әкім кандидатурасын ұсыну бойынша жиналыстыың өткізілуі кемінде **3 күнтізбелік күн** алдын ескертіледі

Жиналыс ашылмастан бұрын, әкімдік мамандары қатысушыларды **тіркейді**

Жергілікті қоғамдастықтың **50 %** қатысқан жағдайда, жиналыс өтті деп есептелінеді

Жиналысты **әкім ашады** және төрағалық етеді

Ашық дауыс беру арқылы **жиналыстың төрағасы мен хатшысы сайланады, күн тәртібі бекітіледі**

Шешімді жиналыстың **50 %** қатысушысы шығарады. **Хаттама** әкімдік аппаратына беріледі

Әкім жиналыстың шешімімен **келіспеуге** құқылы

1.Қайта талқылау жүргізіледі және сайланады
2. Маслихат отырысының талқылауынан кейін **аудан әкімі шешім шығарады**

Хаттамаға жиналыстың төрағасы мен жатшысы қол қояды және әкімдікке береді

Жиналыспен қабылданған, әкіммен мақұлданған шешімнің **орындалуы** міндетті

Қабылданған шешім БАҚ құралдары арқылы **таратылады**

НӘТИЖЕСІНДЕ
Әкім жергілікті қоғамдастықтың пікірімен келісе отырып, шешім шығарады

6 Селолық округ бюджетін қалыптастырудың негізгі кезеңдері

Әдетте бюджет процесі биліктің саяси мақсаттарын жүзеге асыруға бағытталады, нақтырақ айтқанда сайлаушылардың сайлау барысындағы қалауларын орындауға. Бюджет процесіне қоғамдық қатысу – бұл азаматтардың және олардың бірлестіктерінің заң аясында конструктивті ықпал етуі.

Қоғамдық қатысудың тиімділігін арттыру үшін бюджет процесінің негізгі кезеңдері мен уақытын білу маңызды. Себебі бюджет процесінің әрбір кезеңіне әсер ету құралдары әртүрлі.

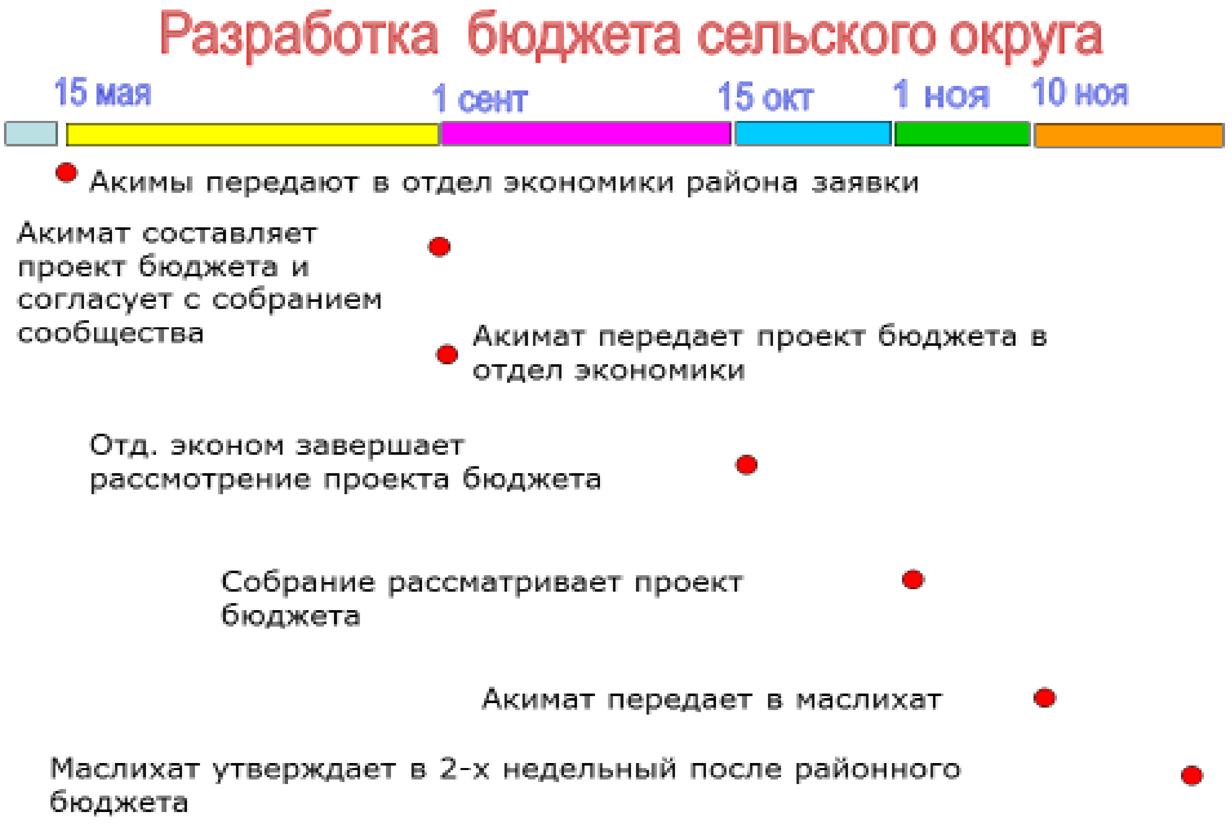

Ауыл әкімдігінің аппараты ауылдық округ бюджетінің жобасын жасайды және оны жергілікті қоғамдастық жиналысымен келіскеннен кейін ағымдағы қаржы жылының 1 қыркүйегінен кешіктірмей ауданның (облыстық маңызы бар қаланың) мемлекеттік жоспарлау жөніндегі жергілікті уәкілетті органының қарауына ұсынады.

Ауылдық округтер бюджеттерінің жобаларын қарау және айқындау ағымдағы қаржы жылының 15 қазанынан кешіктірмей аяқталады.

Ауылдық округтердің бюджеттік жоспарлары қаржы жылының 10 карашадан кешіктірмей аудандық (облыстық маңызы бар қаланың) мәслихатқа енгізеді.

Аудандық бюджет бекітілгеннен кейін екі апта аралығында маслихатпен ауылдық округтың бюджеті бекітіледі.

Маслихаттың жергілікті бюджетті қабылдағаны туралы шешімі қосымшаларымен бірге бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланады:

Бюджет процессіндегі қоғамдық қатысудың негізгі міндеттері:

- **дайындық кезеңінде** – басымдықтарды анықтау барысында қоғамды қатыстыру, ұсыныстар беру, биліктің оң шешімін алу;

- ❑ **бюджетті қарастыру кезеңі** – мақсатты топтың қызығушылықтарын қорғау және олар бойынша өзгерістер енгізу;
- ❑ **бюджетті жүзеге асыру кезеңі** – қоғамдық бақылауды жүзеге асыру;
- ❑ **бюджетке түзетулер енгізу** – қарастыруға ұқсас процес;
- ❑ **бюджеттің орындалуы туралы есеп** есептің ашықтығын қамтамасыз ету, нәтижелерін талқылауға қоғамды, білікті мамандар мен тәуелсіз сарапшыларды қатыстыру/тарту.

7 Бюджет процессіне қоғамдық қатысудың мәселелері

- ❑ халық өкілдерінің бюджет процесіне қатысу мүмкіндіктері мен әрістері – депутаттардың бюджет процесіне, бюджет мазмұнына әсері әлсіз;
- ❑ азаматтық қоғам өкілдерінің бюджет процесіне қатысуының заңнамалық немесе дәстүрлі механизмінің жоқтығы;
- ❑ бюджетті жасақтау барысында ақпараттың қол жетімділігі төмен;
- ❑ азаматтық қоғамның бюджетке мониторинг жүргізу алаңы әлсіз;
- ❑ азаматтық қоғам өкілдерінің бюджетті талдау жұмыстарына қатысу белсенділігі төмен.

8 Шешім қабылдауға азаматтық қоғам өкілдерін қатыстыру механизмдері участия

Биліктің шешім қабылдауына (нормативтік-құқытық актілерге, бюджетке, жоспар мен бағдарламаларға, тағайындауларға және т.б) бірнеше әдіспен әсер етуге болады:

- биліктің қарастырып отырған жобасы бойынша қоғамдық пікірді топтастыру арқылы “келісемін” немесе “қарсымын” (немесе қарастырылып отырған нұсқалардың баламасына);
- билик өкілдерінің жобаларына кәсіби ұсыныстар беру арқылы (негіздеме, есеп, болжам және т.б. арқылы);
- путем обеспечения “прозрачности” процессов обсуждения проблемы и ее разрешения властью, публичности в соревновании альтернативных проектов решений, обеспечения учета фактов, мнений и предложений;
- “мәселенің өзектілігін арттыру” арқылы (әсер, талдау мазмұн, себеп, қорытынды, билікті мәселені шешуге ынталандыру/итермелеу).

Биліктің қабылдаған шешімдері бойынша орындалуына әртүрлі әдістерімен әсер етуге болады:

- Шешімдерге мониторинг жүргізу, құқықбұзушылық фактілерді анықтау және олар туралы ақпаратты (жалпылама талдауы) құзырлы органға ұсыну;
- Қоғамның қызығушылықтарын сот арқылы, соттан тыс жолдармен, қоғамдық пікірді біріктіру арқылы қорғау;
- Билик өкілдерін құқықбұзушылықтың алдын-алуға немесе шешімін табуға ынталандыру, процестердің “ашықтығын” қамтамасыз ету арқылы (айыптыларды жазалау);
- Биліктің азаматтық қоғамның ұсыныстарын қарастыруға ынталандыру (негіздеме, есеп, болжам және т.б. арқылы);

9 Қоғамдық қатысудың негізгі формалары

1- топ – жариялық формалар – қоғамдық сұхбаттарға қатысу, БАҚ-ның кездесулеріне бару, жарнама жасау, агитация жүргізу:

- Нақты мәселелер бойынша қоғамдық тыңдаулар ұйымдастыру.
- Мәселелерді талқылау бойынша қоғамдық тыңдауларды өткізудің жүйесін құру.
- Ашық депутаттық тыңдауларға қатысу (жергілікті атқарушы органның).
- Мәселені қарау, шешуге бағытталған жұмыс топтарындағы, кеңестердегі, комиссиядағы өкілдеріңіздің санын арттуры.
- Жиын мен жиналыстарда көтерілген мәселелер бойынша жергілікті атқарушы органға, депуттарға ашық жолдаулар жіберу.
- Заңда көрсетілген құралдарды пайлану арқылы қол жинау (петиция), ақпараттық материалдар шығару және тарату.
- Қоғамыдық ұйымдардың қызметіне билік өкілдерін тарту – жиналыстар, конференциялар, семинарлар.
- Бюджет тақырыбында БАҚ кампания жүргізу – тұрақты рубрика форматында.

2-топ - сараптамалық формалар - қоғамдық экспертиза, билік өкілдеріне әлеуметтік жобалар мен бағдарламалар туралы кәсіби ұсыныстар беру:

- Тұрғындар мен билік өкілдеріне кейбір мәселелер бойынша тәуелсіз талдау ұсыну (в “қоғамдық экспертиза” форматында).
- Билік өкілдеріне нормативтік-құқытық актілердің жобасын ұсыну.
- Мәселені талқылауға бейімдеу (қысқаша танымдық мазмұнын жасақтау) және оның шешу жолдарын қарастыру.
- Биліктің өзекті мәселелер бойынша шешімдеріне мониторинг жүргізу және құқықбұзушлық фактілер анықталған жағдайда тиісті ұйымдарға хабар беру.
- Билік өкілдерін мәселені шешу үшін әлеуметтік зерттеулердің нәтижесін қолдануға ынталандыру/итермелеу.
- Жергілікті атқарушы орнган мен депуттардың біліктілігін арттыруға ықпал ету.

3- топ – жариялық емес формалар – билік органдары мен соттарға жүгіну:

- Депуттар мен атқарушы билік өкілдеріне жүгіну үшін қол жинау.
- Использование приемных органов и представителей власти, “общественных” приемных, “горячих телефонов” и т.п.
- Қоғамдық пікір көшбасшыларымен кездесулер ұйымдастыру.
- Жоғары билік өкілдеріне жүгіну.
- Құқық қорғаушы және тексеруші органдарға жүгіну.
- Қоғамдық қызығушылықтардың сот арқылы, соттан тыс қорғау.

4- топ – тікелей қатысу формалары – мемлекеттің әлеуметтік тапсырыстарына, гранттарына, бағдарламаларына тікелей қатысу:

- ҮЕҰ байқауларға қатысуы (әлеуметтік тапсырыс, әлеуметтік грант).
- Әлеуметтік тапсырыстардың қаражатын нақты бір мәселені шешуге билік органдарымен бірлесіп жұмсауға қолдану.

5-я группа - жанама формалар - косвенные действия:

- Белгілі бір мәселе бойынша әртүрлі топтардың бір реттік коалициялық әрекеттері (байланыс ақпараттары, ақпарат алмасу, біліктілікті арттыру бойынша қарым-қатынас орнату).
- Билікке белгілі бір мәселенің шешімін табуға (нәтижеге жету) ықпал ету үшін коалиция құру және оның жұмысын жүргізу.
- Сектораралық әлеуметтік әріптестікті қалыптастыратын тұрақты жергілікті қоғамдатықтардың орталығын құру "сараптамалық формада" ("Think tank", немесе "Мозговые тресты", немесе "Ойлар фабрикасы", немесе Қоғамдық саясат орталығы және т.б.).
- Билікке сектораралық әлеуметтік әріптестікті қалыптастыра алатын және билікке келген соң да позициясын сақтап қалатын тұлғаларды жылжыту, немесе билік органдарынан жақсы репутациямен кеткен мамандарды қоғамдық экспертиза жасауға тарту/қолдану.
- Референдумға, сайлауға байланысты кампанияларды белгілі бір мәселенің шешімін табуға немесе билік органдарымен қарым-қатынас орнатуға қолдану.

10 Бюджет процесіне қоғамдық қатысудың схемасы

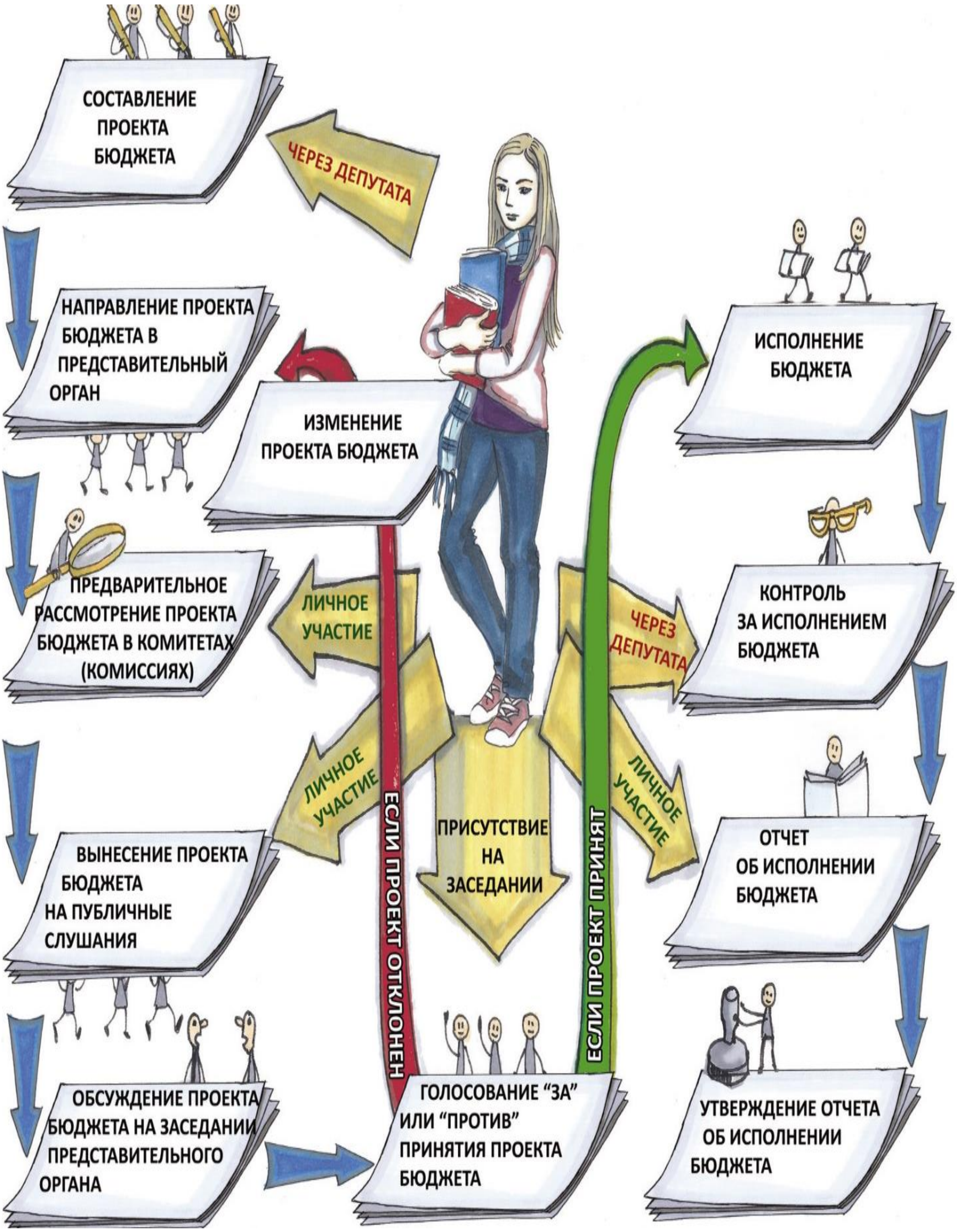

11 Азаматтық бюджет

Соңғы бес жылдықта мемлекеттік органдар «азаматтық бюджет» жасақтауға және оны сайтқа орналастыруға міндеттеліп келеді. Азаматтық бюджеттің мазмұны қысқа, түсінікті, азаматтар үшін оңай ұғынылатын нысанда жазылады, оны жариялаған кезде инфографика, суреттер, схемалар, диаграммалар, кестелер және басқа да таныстыру нысандары пайдаланылады. Көлемді материалдар машина оқитын форматта ұсынылады

Азаматтық бюджет – жұртшылыққа қолжетімді нысанда бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланатын республикалық және жергілікті бюджеттердің негізгі ережелерін ашатын ақпарат.

Әрбір елдің экономикасын орта таптағы отбасының экономикасымен салыстыруға болады, отбасының әкесі – пайда (доход) табушы/көбейтуші, анасы – үйдің, балалардың қажеттілігіне қарай шығындарды үйлеструші, балалар – ата-ананың есебінен күнелтетін тек қана шығын емес пайда да әкелетін отбасы мүшелері. Кез-келген ана қаражатты негізссіз жұмсамайды, отбасының күнделікті қажеттілігіне қарай шығын шығарады. Одан бөлек, қазынаға пайда әлып келетін шаруашылық субъектілері бар, олар салық төлеушілер. Билік органдары болса, халықтың қажеттілін өтеу және тұрақты дамуды қамтамасыз ету үшін әлеуметтік шығындарға қаржы бөледі – денсаулық сақтау саласына, білім беруге, әлеуметтік қорғуға, ауылшаруашылық секторына – және басқа да секторларға. Кейбір жағдайларда жұмсалған шығындар пайда алып келуі немесе керісінше тек шығын алып келуі мүмкін.

12 Шағын азаматтық бюджетті жасақтаудың мысалы

13 Жергілікті бюджеттің шығындарына мониторинг жүргізуге қатысу

Көпшілік халық тұтынатын, қажет ететін қызметтерді жергілікті атқарушы орган жүзеге асырады. Яғни тұрғындардың мемлекеттік қызметпен қанағаттану деңгейі оның тиімділігіне тікелей байланысты екенін естен шығармаған дұрыс, ол үшін тұрғындардың қажеттілігінен тұрақты түрде хабар алып отыру қажет.

Жергілікті даму бғадарламарының кемшіліктері:

1) көп жағдайда бюджеттік бағдарламалардың мақсаты, міндеті, іс-шаралар жоспары, күтілетін нәтижелері мен мониторинг әдісінің бір-бірімен байланысы жоқ;

2) бюджеттен қаржыландырылатын бағдарламалардың қандай нәтижеге бағытталғандығын бағалау мүмкіндігі қиын;

3) қаржыландырылу басымдылық берілетін бағыттарды анықтауға және көрсетілетін қызметтердің сапасын бағалауға тұрғындардың қатысуы қарастырылмаған.

4) даму жоспары мен бюджет жоспарының арасындағы байланыстың әлсіздігі тиімді бюджет саясатын жүргізуге кері әсерін тигізуде;

7) бюджеттің орындалуы туралы есептің мазмұны қол жеткізілген нәтижелерді қамтымайды.

Жоғарыда аталған мәселелердің басым бөлігін бюджет шығындарына мониторинг жүргізу арқылы қол жеткізуге болады.

Жергілікті басқаруға барынша әсер етуде азаматтық бақылаудың маңыздылығы зор және оның дамуы заңнамада көрсетілген.

Бюджет мониторингін жүргізудің құқықтық негіздері

1. «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы N 148 Заңы.

39-3-бап. Жергілікті қоғамдастық жиындары мен жергілікті қоғамдастық жиналыстары Пункт 4.

Мониторинг аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ бюджетінің бекітілген көрсеткіштерінің атқарылуы туралы ақпаратты жинау, жүйелеу, талдау және жинақтап қорыту мақсатында жүргізіледі.

Мониторингті жергілікті қоғамдастық комиссиясының мүшелері аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ бюджеті көрсеткіштерінің жоспарланған және қол жеткізілген нәтижелерін салыстыру арқылы жарты жылда бір рет жүзеге асырады. Қажет болған жағдайда жергілікті қоғамдастық жиналысының шешімімен кезектен тыс мониторинг жүргізілуі мүмкін.

Жергілікті қоғамдастық комиссиясы аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ бюджетінің атқарылуына мониторинг жүргізу үшін мамандар тартуға құқылы. Мониторинг жүргізу бойынша әдіснамалық және әдістемелік басшылықты бюджеттің атқарылуы жөніндегі орталық уәкілетті орган қамтамасыз етеді.

Жергілікті қоғамдастық комиссиясының мүшелері қол қойған мониторинг нәтижелері туралы есеп жергілікті қоғамдастық жиналысының талқылауына шығарылады.

Мониторинг нәтижелері туралы есепті талқылау қорытындылары бойынша жергілікті қоғамдастық жиналысы аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ бюджетін тиімді атқару жөнінде ұсынымдар қабылдайды.

Тиісті аумақ әкімі жергілікті қоғамдастықтың кезекті жиналысына аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ бюджетін тиімді атқару жөніндегі ұсынымдарды қарау нәтижелері туралы негізделген қорытынды енгізеді.

2. Бюджеттік мониторинг жүргізу нұсқаулығын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2016 жылғы 30 қарашадағы № 629 бұйрығы.
Нұсқаулық бюджет мониторингін жүргізу процедурасын нақтылайды.

14 Жергілікті бюджет шығынына МОНИТОРИНГ жүргізу тәртібі

Мониторингті жергілікті қоғамдастық комиссиясының мүшелері бюджет көрсеткіштерінің **жоспарланған және қол жеткізілген нәтижелерін салыстыру арқылы жарты жылда бір рет жүзеге асырады.**

1қадам қадам	Селолық округ **әкімі аппараты** бюджеттік бағдарламаның жүзеге асырылуы туралы есептік жыл және жарты жылдық бойынша **есеп жасақтайды**	есептік кезеңнен кейінгі айдың **5-ші санына дейін**
2қадам	Аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ **әкімдіктерінің аппараты** бюджеттік бағдарламаның жүзеге асырылуы туралы **жергілікті қоғамдастықтың комиссиясына есеп береді**	есептік кезеңнен кейінгі айдың **10-шы санына дейін**
3қадам	Жергілікті қоғамдастық **комиссиясының мүшелері** бюджет қаражатының шығындары туралы талдауды қарастырып, соның негізінде мониторинг нәтижелері туралы **есеп жасақтайды**	есептік кезеңнен кейінгі айдың **15-ші санына дейін**
4қадам	Жергілікті қоғамдастық комиссиясының мүшелері қол қойған мониторинг есебі жергілікті қоғамдастықтың **жиналысына талқылауға салынады**	есептік кезеңнен кейінгі айдың **20-шы санына дейін**
5қадам	Мониторинг нәтижелері туралы есепті талқылау қорытындылары бойынша жергілікті қоғамдастық жиналысы **ұсынымдар қабылдайды**	есептік кезеңнен кейінгі айдың **20-шы санына дейін**
6қадам	Жиналыстың хаттамасымен рәсімделген ұсыныстарды **әкім қарастырады** және нәтижесі бойынша **қорытынды шығарады**	есептік кезеңнен кейінгі айдың **20-шы санына дейін**
7қадам	Әкімнің шығарған **қорытындысы** жергілікті қоғамдастықтың жиналысында қарастырылады	есептік кезеңнен кейінгі айдың **25-ш санына дейін**

15 Аумақтық кеңестер арқылы жергілікті өзін-өз басқаруға қатысу

Облыс орталықтарын басқару бойынша қала тұрғындарының құзыреті аз болғанымен, заңнамада позитивті өзгерістертер бар. 2016 жылдан бері бірнеше қаланың аумағында депуттарды сайлау бойынша жергілікті өзін-өзі басқарудың аумақтық кеңестері құрылды.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың аумақтық кеңесі – қалалық мәслихат депутаттарын сайлау бойынша бір немесе бірнеше сайлау округінің шегінде құрылатын халықпен өзара іс-қимыл жасау мәселелері жөніндегі 5 жылға сайланатын консультациялық-кеңесші орган. Кеңестің құрамы әкім және сол ауылдың тұрғындарынан құрылады. Кеңестердің қарайтын негізгі мәселелері: тұрғын-үй коммуналдық шаруашылығының жұмысы, аумақтың санитарлық ахуалы, құқық бұзушылықтың алдын алу.

Кеңестердің өкілеттіктері Ержеде бекітілген. Ереже тұрғындардың пікірін зерттеуді, мемлекеттік органға ұсыныс беруді (учаскелік инспекторлардың қызметін жақсарту бойынша), қажетті ақпаратты сұрату, мемлекеттік ұйымдарға бару және де басқа сұрақтарды қамтиды.

Кеңестер аумақтық маңызы бар мәселелер бойынша, қалалық маслихаттың депутаттарымен, әкімімен азаматтарды қабылдау бойынша қызметтер жүргізеді.

Белгілі бір мәселеге байланысты әкім шешім қабылдағанымен, барлық маңызды шешімдерді ол ауылдық округтің жергілікті қоғамдастығымен келісуге және олардың пікірін білуге міндетті. Өзгерістер нәтижесінде тұрғындар өз пікірлерін білдіруге мүмкіндік алды және оның орындалуын талап етуге қол жеткізді.

16 Ауылдық даму жоспарын жасауға қатысу

Соңғы уақытта ауылдардың тұрақты дамуына көп көңіл бөлінуде. Соның ішінде ауылдық округтің өзінің ішіндегі қаражатты тарту міндетін алға тарту қажет.

Жоспарлау процесін ұйымдастыру барлық тұрақты даму көздерін біріктіруді қарастырады: республикалық, аймақтық қаржыландырулар, ауылдық аумақтың шекарасындағы инновациялық және дәстүрлі бизнестің мүмкіндіктері.

Ауылдық аймақтардың тұрақты дамуы сол ауылда тұратын тұрғындардың жеткілікті деңгейдегі материалдық қамтамасыз етілуіне тікелей байланысты:

- Барлық қызметтерден түсетін пайда (жалақы, шаруа қожалықтарынан, кәсіпкерліктен түсетін пайда),
- Жұмыс орындарының саны,
- Әлеуметтік қолдау.

Аталған сұрақтардың/мәселелердің тиімді шешілуінен тұрғындардың әлеуметтік қамтамасыз етілуі тікелей тәуелді. Ауылдық аумақтардың табысы адамдардың денсаулығынан, экологиялық және жеке қауіпсіздігімен тығыз байланысты. Ауыл тұрғындары өздерін үймен қалай қамтамасыз етеді, емдік шараларды жүргізуге қаражатты қайдан алады, демалыстарын қалай ұйымдастырады, жұмысқа қабілеттілігін қалай қамтамасыз етедіОсы себепті республикалық деңгейдегі билік органдары жергілікті жерлердің әлеуетін өз аймақтарын дамытуға тартуға шақырады.

Жергілікті қоғамдастықтың жұмысын дамыту бойынша іс-шаралар

1. Жергілікті қоғамдастықты жоспарлау басталғандығы туралы ақпараттандыру
2. Жоспарлау бойынша жұмыс тобын құру
3. Қоғамдастықтың қажеттілігін анықтау бойынша анкета жүргізу
4. Сауалнама жүргізу
5. Негізгі ақпарат таратушылармен сұхбат жүргізу
6. Фокус топтық талдау өткізу
7. Маңыздылығы бойынша мәселелерді анықтау
8. Даму жоспарына ұсыныстар жасақтау
9. Жергілікті қоғамдастықтың жиналысында даму жоспарының жобасын талқылау

17 Жергілікті өзін-өзі басқару процессіне азаматтарды қатыстыру бойынша ұсыныстар

1. Ауылдық округтің мәселесін жедел шешу үшін және тұрғындарды ақпараттандыру үшін әрбір ауылдың WhatsApp чатын ашу керек.
2. Ауылдың даму жоспарын талқылау мақсатында оның көпшілікке түсінікті (популярный) нұсқасын жасақтау қажет.
3. Сауалнама және фокус-топтық сұхбат жүргізу арқылы тұрғындардың қажеттілігін/пікірін анықтау/білу.
4. Азаматтардың өтініштеріне талдау жасау және нәтижесін көпішілік алдында талқылау.
5. Аббаттандыру және басқа да жергілікті маңызды мәселені шешу барысында азаматтардың бастамаларына қолдау көрсету.
6. Жергілікті қоғамдастықтың және жиналыстық мүшелеріне арналған оқытулар өткізу.
7. Әлеуметтік тапсырыс және гранттар арқылы азаматтарды жергілікті шешім қабылдау процессіне қатысуға ынталандыру.
8. Жергілікті мәселелерді талқылауға ТИК(КСК) басшылығын қатыстыру.
9. Ауылдық округтің бюджеттік бағдарламаларының жүзеге асырылуына қоғамдық бақылау жүргізуді дамыту.
10. Жергілікті маңызды мәселелерді талқылау үшін депутаттармен жергілікті қоғамдастықтың және жиналыстық мүшелерімен жиі жиналыстар өткізу.
11. Әлеуметтік тапсырыс және гранттар есебінен жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуың аймақтық орталықтарын ашу. Орталықтар қызметінің аясында жергілікті өзін-өзі дамыту бағытындағы оқытулар, ақпараттық-әдістемелік көмек көрсету жұмыстарын жүргізу.

12. Жергілікті мәселелерді шешуге бағытталған бюджет қаражатының игерілуіне мониторинг жүргізу және нәтижелері бойынша жарты жылдық, жылдық есептер жариялау.

Өзара сенімсіздікті жою – бұл жергілікті өзін-өзі басқарудың тиімділігін арттыру және аймақты дамыту бойынша азаматтардың шешім қабылдау процессіне белсенді қатыстыру.

Жергілікті қоғамдастық жинақтары
Бугровский ауылдық округі
«20 қазан» 2020 жылдан бастап

2019-2021 жылдарға арналған Солтүстік Қазақстан облысы Қызылжар ауданының Бузгровский ауылдық округінің жергілікті қоғамдастығын дамыту бағдарламасы

Әзірлеуші: «Бугровский ауылдық округі әкімінің аппараты» Қызылжар ауданының

ЖАЛПЫ СИПАТТАМА

Бағдарламаның атауы	2021 жылы Солтүстік Қазақстан облысы Қызылжар ауданының Бузгровский ауылдық округінің даму бағдарламасы
Аудандық құндылықтар, ауылдар, ауыл, ауылдық округтің негізгі сипаттамалары	• 2020 жылғы 1 маусымда халықтың саны 942; • ауылдық округте 4 елді мекен: с. Баугура, б. Новогоргиевка, б. Красноковка, б. Сосновка. • Жалпы аула - 263. • 2018 жылғы 9 тамызда жергілікті қоғамдастық мәжілісі құрылды, оның өкілеттіктері 2022 жылы 9 тамызда аяқталады; • Жергілікті қоғамдастық отырысы мүшелерінің саны - 10 адам.

II. Ағымдағы жағдайды талдау

1. Ағымдағы жағдайды талдау

Жалпы ақпарат

Бугровский ауылдық округі Солтүстік Қазақстан облысы Қызылжар ауданының құрамына кіреді және Бугровоймен бірге әкімшілік орталығы бар төрт ауылдан тұрады. Аудан 1960 жылы құрылды. Ол облыс орталығынан 70 км қашықтықта орналасқан - Петропавл.

Демографиялық көрсеткіштер

Халық санаты	Саны 06.01.2020, адам	Саны 06.01.2020, адам	Биіктігі / Қабылдамау, адам
Ерлер	458	448	+10
Әйелдер	504	495	-9
15 жасқа дейінгі балалар	72	82	+10
Экономикалық белсенді халық	561	561	
Мектеп студенттері	84	82	-2
Студенттер	37	37	
6 жасқа дейінгі балалар	55	55	
Зейнеткерлер	162	154	-8
Өшірілген	16	18	+3
Жауынгерлердің интернационалистері	2	2	
Репрессия	4	4	

Екінші дүниежүзілік соғыстың өлі қатысушыларының жесірі			

Жер ресурстары

Санат	2019	2020	Биіктігі / Қабылдамау
Жер қоры, барлығы	30 588	30 588	0
Ауылшаруашылық жерлері	10 002	10 002	0
оның ішінде егістік жер	9 220	9 220	0
Жайылымды қосқанда	3120	3120	0
Басқа (тұрғын үй секторы)	8200	8200	0

Кәсіпкерлік субъектілері

Аты-жөні	2019		2020		Биіктігі / Қабылдамау
	сома	олар жұмыс істейді	сома	олар жұмыс істейді	
АО, ТОО	1	63	2	85	+22
Шаруа қожалықтары	1	1	1	1	0
Жеке кәсіпкерлер	15	24	13	22	-2
Басқалар	2	2	1	1	-1

Поголовье скота и птицы

Категория	2019	2020	Биіктігі / Қабылдамау
Ірі-қара мал	1461	1408	-1,3 %
Қойлар мен кәрттер.	912	910	+3,1 %
Жылқылар	166	170	+1,2 %
Шошқа	679	700	+1 %
Құстар	4699	4850	+5,3 %

- Ауылдық бюджетке салық түсімдері 2019 жылы 22,176,0 мың тг.
- Жоспарланған түбіртек 2020 жылы 23 284,0 мың тг

2.2 Проблемалық мәселелер және тәуекелдер

№	Мәселені тұжырымдау	Шешу әдісі	Жергілікті қоғамдастықтың үлесі
1	Жолдарды жөндеуі керек		
2	Қосымша ашық жарықтандыру шамдарын орнату қажеттілігі		

Жергілікті қоғамдастықты дамыту бағдарламасының міндеттері

№	Өрістегі тапсырмалар:	Жетістік көрсеткіштері
1	Білім	Балаларды мектепке дейінгі және мектепке дейінгі тәрбиемен толық қамту, мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде онлайн-камераларды орнату
2	Әлеуметтік көмек және әлеуметтік қамсыздандыру	Жұмыссыздар, қайта даярлау курстары
4	Коммуналдық қызметтер	Ауылдық округтерді жөндеу
5	Мәдениет спорттық туризм	Массивті спорт түрін тарту, мысалы, қаланың фитнес-орталықтары
7	Басқалар	Жолды асфальттау, тротуарлар төсеу, көше жарықтандыру

III. Жергілікті қоғамдастықты дамытудың жергілікті бағдарламасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспары

№	Оқиғаның атауы	Аяқталу нысаны	Қаржыландыру көлемі (мың теңге)	Қаржыландыру көзі	Іске асыру шарттары
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
I. Білім					
II. Әлеуметтік көмек және әлеуметтік қамсыздандыру					
III. Денсаулық сақтау					
IV. ТКШ бөлімі					
4.1	Бугровое спорт алаңының орналасуы	Аяқталғандығы туралы сертификат	15,2 млн. тг	Бюджет	2021
4.2	Бугровое ауылындағы ағымдағы жолды жөндеу	Аяқталғандығы туралы сертификат	8 млн. тг	Бюджет	2021
4.3	Бугровое ауылындағы дірілдер	Аяқталғандығы туралы сертификат	1 млн. тг	Бюджет	2021
4.4	Бугровое ауылындағы көше жарығы	Аяқталғандығы туралы сертификат	1 млн. тг	Бюджет	2021
V. Мәдениет, спорт, туризм					
VI. Көлік және коммуникациялар					

VII. Басқалар					
7.1	Қардан тазарту			Ауданның ауылшаруашылық құрылуы	2021
7.2	Мал кешенінің ашылуы	Пайдалану актісі		Ұйымдар есебінен	2021

ЕСКЕРТПЕ: Жоғарыда аталған қызметті жүзеге асыру үшін «Бұғровский ауылдық округінің әкімі» ҚМУ жауап береді.